

MAMLAKAT SOLIQ MA'MURIYATCHILIGI TIZIMIDA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI FAOLIYATINI NAZORAT QILISH MASALALARI

*Idirisov Alisher Otajonovich,
Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha hududlararo
soliq inspeksiyasi katta inspektori*

Kalit so'zlar: Soliq ma'muriyatchiligi, soliq nazorati, soliq tekshiruvlari, kameral soliq tekshiruvi, sayyor soliq tekshiruvi, soliq auditi, soliq monitoringi.

Ключевые слова: Налоговая администрация, налоговый контроль, налоговых проверок, камеральная налоговая проверка, выездная налоговая проверка, налоговый аудит, налогового мониторинга.

Keywords: Tax administration, tax control, tax audits, a cameral (in-house) tax inspection, an on-site tax inspection, an audit of tax operations, tax monitoring.

Aytish mumkinki, O'zbekiston Respublikasida tadbirkorlik faoliyatining to'sqinliksiz amalga oshirilishini ta'minlash, biznes yuritish uchun qulay bo'lgan sharoitlar yaratish va mamlakatimizning investitsiyaviy jozibadorligini yanada yaxshilashga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar izchil tarzda olib borilmoqda.

Davlatimiz tomonidan olib borilayotgan ushbu islohotlar yurtimizda ishbilarmonlik muhitini rivojlantirishga hamda O'zbekiston Respublikasining jahon miqyosdagi reytingiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Yurtboshimiz tomonidan ta'kidlanganidek, O'zbekistonda o'zining katta investitsion loyihalarini amalga oshirish niyatida bo'lgan investorlar uchun mamlakatimizni jozibali qilish maqsadida soliq tizimini takomillashtirish bo'yicha hali ko'p ish qilishimiz kerak. "2019-yildan boshlab joriy etilayotgan yangi soliq konsepsiyasining eng asosiy g'oyasi soliq yukini kamaytirish, sodda va barqaror soliq tizimini qo'llashni ko'zda tutadi, shu orqali iqtisodiyotimiz raqobatbardoshligini oshirish, tadbirkor va investorlar uchun har tomonlama qulay muhit yaratishga erishish mumkin"¹.

1-jadval

Soliq nazorati:	Soliq nazorati:
soliq to'lovchilarni, soliqqa tortish obyektlarini hamda soliqqa tortish bilan bog'liq bo'lgan obyektlarni hisobga olishning yagona tizimidan iborat	soliq agentlari hamda soliq to'lovchilar tomonidan
shuningdek soliq to'g'risidagi qonunchilikka rioya etilishini nazorat qilishning yagona tizimidan iborat	soliq haqidagi qonunchilikka rioya qilinishi ustidan

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi, Xalq so'zi, 2017-yil 28-dekabr.

u soliq idoralari tomonidan soliq to'lovchilar, soliqqa tortish obyektlari hamda soliqqa tortish bilan bog'liq obyektlarni hisobga olinishi shakllarida	vakolatli idoralarning nazorat qilishga oid bo'lgan faoliyatidir
byudjet hamda davlatning maqsadli jamg'armalariga kelib tushadigan tushumlar hisobga olinishi shakllarida	
soliq tekshiruvlari vositasida hamda qonunchilikda nazarda tutilgan boshqa shakllarda amalga oshiriladi	

1-jadval ma'lumotlari O'zbekiston Respublikasining "Davlat soliq xizmati to'g'risida"gi qonuni va Soliq kodeksi qoidalari asosida muallif tomonidan tayyorlandi²

O'zbekiston Respublikasining "Davlat soliq xizmati to'g'risida"gi qonunida soliq nazorati va soliq tekshiruvlari bilan bog'liq munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan davlat soliq xizmati organlarining huquqlari va majburiyatlari, ularning boshqa davlat organlari hamda tashkilotlari bilan o'zaro hamkorligi va soliq idoralari mas'ul xodimlarining javobgarligini belgilovchi qoidalar ko'zda tutilgan. Mamlakatimizda davlat soliq xizmati idoralariga asosiy vazifalardan biri sifatida soliq nazoratini amalga oshirishning zamonaviy uslublarini joriy etish belgilab qo'yilgan³.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Soliq ma'muriyatchiligini tubdan takomillashtirish, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning yig'iluvchanligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmonida davlat soliq xizmati idoralari faoliyati tizimini isloh qilishning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida soliq nazorati olib borishning zamonaviy shakllarini joriy qilish nazarda tutilgan. Mazkur farmonga asosan soliq idoralari va "qonunlarga itoatkor - halol soliq to'lovchilar" o'rtasida soliqqa tortishga oid masalalarni hal etishda ko'p tomonlama yordamlashgan holda kengaytirilgan axborot almashishni ko'zda tutuvchi soliq nazorati o'tkazishning zamonaviy shakllaridan biri bo'lgan soliq monitoringi joriy etildi.

Soliq tizimida investitsion faollikni hamda ishbilarmonlikni oshirish, raqobatning sog'lom muhitini shakllantirish, ta'sirchan hamda samaraga qaratilgan soliq nazoratini yo'lga qo'yish orqali xufiyona iqtisodiyotga barham berish kabi, soliqqa oid amalga oshirilayotgan islohotlarni samarali bo'lishiga to'sqinlik qilayotgan ba'zi bir kamchilik hamda muammolar ham mavjud ediki, ularni bartaraf etish bugungi kunimizning dolzarb o'z yechimini kutayotgan va kechiktirib bo'lmaydigan masalalaridan biri bo'lib, ularga munosib yechim topish davlat va jamiyat manfaatlari uchun birdek ijobiy xizmat qilishi bilan muhim ahamiyatga egadir. Shu sababli, soliq nazoratining birmuncha eskirgan uslubi hamda prinsiplariga asoslangan soliq idoralari faoliyatini

² O'zbekiston Respublikasining "Davlat soliq xizmati to'g'risida"gi Qonuni va Soliq kodeksida "Soliq nazorati" haqida ko'zda tutilgan qoidalar asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

³ Matn O'zbekiston Respublikasining "Davlat soliq xizmati to'g'risida"gi Qonuni 4, 5, 6 va 13-moddalari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

tashkil etilishi ushbu idoralar oldiga qo'yilgan muhim yangi vazifalarni hal etish, shu jumladan, soliqqa tortiladigan bazani yanada kengaytirish hamda soliqlar va yig'implarning yig'iluvchanligi oshirilishini ta'minlash imkonini bermaganligi natijasida yangi tahrirdagi Soliq kodeksi doirasida soliq ma'muriyatchiligi hamda soliq nazorati bo'yicha amaliyotga yangicha tizim joriy qilindi.

Soliq kodeksida ko'zda tutilgan soliq nazorati shakllari:

Ma'lumki, "Soliq tekshiruvlari soliq hamda yig'implarni to'lovchilar, shuningdek soliq agentlari faoliyatida ular tomonidan soliqlar to'g'risidagi qonunchilikka amal qilinishi ustidan nazorat olib borish maqsadida o'tkazilib, u soliq to'lovchi to'g'risidagi soliq idorasida mavjud bo'lgan axborot hamda ma'lumotlarni tahlil qilinishi va o'rganilishi asosida amalga oshiriladi"⁴.

Soliq kodeksida ko'zda tutilgan soliq tekshiruvi turlari:

- + Kameral soliq tekshiruvi;
- + Sayyor soliq tekshiruvi;
- + Soliq auditi.

Shu o'rinda aytish joizki, Yangi O'zbekistonning 2022-2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasida ham ta'sirchan tarzdagi jamoatchilik nazoratini olib borishning tashkiliy va huquqiy asoslarini takomillashtirish hamda raqamlashgan holdagi texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish orqali jamoatchilik nazoratini yana ham kuchaytirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Biziningcha, samarali soliq nazoratini ta'minlashda sayyor soliq tekshiruvlarini jamoatchilik nazorati asosida "Soliq mobil" ilovasi orqali tashkil etilishida taraqqiyot strategiyasida ko'zda tutilgan maqsadlarga erishishda ma'lum bir ijobiy ma'noda xizmat qilmoqda.

Yurtimizda soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirilishiga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning tadbirkorlar bilan tashkil etilayotgan uchrashuvlari ham ijobiy xizmat qilmoqda, desak noto'g'ri bo'lmas kerak. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 22-avgust kuni yurtimiz tadbirkorlari bilan navbatdagi ochiq muloqot shaklidagi uchrashuvi bo'lib o'tdi. Unda Prezidentimiz beshta asosiy yo'nalishni ko'rsatib o'tib, ularning har biri bo'yicha ko'plab tashabbuslarni ilgari surdi. Beshinchi yo'nalishda tadbirkorlar faoliyatini nazorat qilish va ularni javobgarlikka tortish masalalariga to'xtalib o'tildi. Avvalo, tadbirkorlarga nisbatan yangi javobgarlik va jazo choralarini joriy etishga 3 yillik moratoriy e'lon qilindi. Kelgusi yildan 26 ta idoraning takrorlanuvchi nazorat funksiyalari bekor qilinishi aytili. Davlatimiz rahbari soliq tekshiruvlariga oid jarimalar turi ko'pligi va og'irligi bo'yicha juda ko'p murojaatlar bo'lganiga e'tibor

⁴ Matn O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 1-yanvardan boshlab amalga kiritilgan Soliq kodeksining 137-moddasi asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

qaratdi. Misol uchun, oyiga oʻrtacha 1 million soʻm soliq toʻlaydigan kichik tadbirkorlarga 5 milliondan 10 million soʻmgacha moliyaviy jarima qoʻllanmoqda. Yaʼni, kichik tadbirkorlar uchun ham, yirik korxonalar uchun ham jazo bir xildir. Davlatimiz rahbari barcha turdagi tekshiruvlar Biznes-ombudsman tomonidan muvofiqlashtirilishi, jarimalar miqdori tadbirkor toʻlayotgan soliq miqdoridan oshmasligi kerakligini taʼkidladi. Tadbirkorlar bilan ochiq muloqoti doirasida belgilangan ustuvor vazifalar ijrosini taʼminlash, shuningdek, tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga asossiz aralashuvlarning oldini olish, nazorat qiluvchi organlarning masʼuliyatini oshirish va faoliyati ochiqligini taʼminlash maqsadida yurtboshimiz tomonidan “Tadbirkorlik subyektlari faoliyatida tekshiruvlar oʻtkazishni muvofiqlashtirish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi qaror imzolandi.

2023-yil 1-yanvardan boshlab nazorat qiluvchi organlarga “Yagona davlat nazorati” axborot tizimidagi davlat nazorati funksiyalari reestriga kiritilmagan funksiyalar boʻyicha tadbirkorlik subyektlari faoliyatida tekshiruvlar oʻtkazish taqiqlanadi. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Nazorat qiluvchi organlar tomonidan tadbirkorlik subyektlari faoliyatida davlat nazoratini tashkil etish boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida”gi qarori qabul qilindi. Mazkur qaror “Tekshirishlarni roʻyxatga olish kitobini toʻldirish tartibi toʻgʻrisida”gi nizom ham tasdiqlandi. Unga koʻra endilikda tekshirishlarni roʻyxatga olish kitobi faqat elektron shaklda yuritiladi (ilgari qogʻoz shaklda ham yuritish mumkin boʻlgandi). Shuningdek qaror bilan “Nazorat qiluvchi organlar mansabdor shaxslarini tadbirkorlik subyektlari faoliyatini tekshirish huquqini berish yuzasidan attestatsiyadan oʻtkazish tartibi toʻgʻrisida”gi nizom hamda nazorat qiluvchi organlarning “xavfni tahlil etish” tizimlariga qoʻyiladigan minimal talablar ham tasdiqlandi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, tadbirkorlik faoliyatiga erkinlik berish, ular faoliyatini olib borish jarayonlariga davlat nazorati organlarining noqonuniy aralashishini qisqartirish, qonunbuzarliklarning barvaqt oldi olish, ularning profilaktik samaralarini oshirish hamda huquqbuzarliklarga yoʻl qoʻymaslik kabi masalalar yurtimizda tadbirkorlikni rivojlantirish sohasidagi olib borilayotgan davlatimiz siyosatining muhim ustuvor yoʻnalishi hamda davlat idoralarining birinchi darajali majburiyatlaridan biri sifatida belgilangan. Fikrimizcha, yurtimizda soliq maʼmuriyatchiligi tizimini doimiy tarzda takomillashtirib borish iqtisodiyotimizni jadallik bilan rivojlantirish hamda davlatimizning investitsion jozibasini bundanda yaxshilashning muhim birlamchi shartlaridandir.

Bizningcha, amaldagi “Xoʻjalik yurituvchi subyektlar faoliyatini davlat tomonidan nazorat qilish toʻgʻrisida”gi Qonunda belgilab qoʻyilgan soliq nazorati hamda soliq tekshiruvlariga aloqador boʻlgan munosabatlar belgilangan tegishliligi boʻyicha moddalarini amaldagi Soliq kodeksi, “Davlat soliq xizmati toʻgʻrisida”gi Qonun va boshqa qonun-xujjatlari bilan muvofiqlashtirgan holda qayta koʻrib chiqish orqali zarur qoʻshimchalar hamda zarur boʻlgan oʻzgartirishlarni kiritish har tomonlama maqsadga muvofiqdir deb oʻylaymiz va buning natijasida soliq qonunchiligi normalari mustahkamlanishiga erishilishi mumkindir.